

Gagyí József

Jelek égen és földön

Hiedelem és helyi társadalom a Székelyföldön

KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások
Központja

Gagyí József

Jelek égen

és földön

Hiedelem és helyi társadalom

a Székelyföldön

Pro-Print könyvkiadó
Csíkszereda, 1997

KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások

Központja

Megjelent a KAM - Regionális és Antropológiai
Kutatások Központja és a Pro-Print Könyvkiadó közös
Társadalomtudományi Könyvkiadási Programja keretében

© Gagy József

© KAM - Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, 1997

© Pro-Print Könyvkiadó, 1997

Borítóterv
Tövissi Zsolt

Szerkesztő
Bodó Julianna

Olvasószerkesztő
Berényi Hajnal

Tördelő
Bálint Anna

ISBN 973-9311-14-8
Pro-Print Könyvkiadó
Csíkszereda, 1997

A KÖTET MEGJELENÉSÉT A MAGYAR MŰVELŐDÉSI ÉS
KÖZOKTATÁSI MINISZTERIUM TÁMOGATTA

“ .... a jel, amelyben vallásos jelentőség lakozik, valamilyen abszolútumot hordoz, és véget vet a viszonylagosságnak és a zavarodottságnak. Parancsoló módon hírt ad magáról valami nem e világról való üzenetként, és ezzel irányt szab, bizonyos viselkedést ír elő.

Ha sehol sem mutatkozik jel, akkor az emberek előteremtik azt. Egyfajta ráolvasással ének például, amihez az állatok segítségét veszik igénybe; az állatok mutatják meg a helyet, amely alkalmas szentély vagy falu alapítására. Ilyenkor olyan szent formák és alakok felidézéséről van szó, amelyek lehetővé teszik a tájékozódást a homogén térben. Jelre vágnak, amely véget vet a feszültségnek és az iránytalanságból született félelemnek, vagyis abszolút támpontot terem.”

Mircea Eliade

Tartalom

Tanulás közben	7
Terepmunkáról, kapcsolatépítésről	11
A máréfalvi szentasszony Evilági és túlvilági kapcsolatának egy formája: a kegyelem .	21
“Megmondta mi volt, mi van, mi lesz” Az “ezer telik, ezer nem” típusú hiedelmekről; mai paraszti közösségek történelem- és világtképéről	39
Ica Egy homoródmási jósasszony és egy helyi divinációs hagyomány	61
Rejtezés Fenyőkúton Esetbemutató és értelmezések	83
“... sokféle jel volt égen s földön...” A krízis kulturális szerepéről	101
Szövegmelléklet	125
Szakirodalom	173

Tanulás közben

A nyolcvanas évek végén olvastam a Nobel-díjas francia biológus, Francois Jacob kis könyvét: A lehetséges és a tényleges valóság. Ekkor már találkoztam jóslásokkal, jóssokkal; foglalkoztatott a "jövő társadalmi termelésének" gondolata. Jacob fejtegeti: a hominidák törzsfjlődése során a különféle érzékszerveken át beérkező információk a térben-időbeni világ olyan koherens képében integrálódtak, amelyben a mozgó tárgyakat látni, hallani, szagolni és tapintani lehetett, és főleg: mivel biztosítva volt a tárgyak időbeni állandósága, ábrázolásuk memorizálhatóvá vált. Ez tette lehetővé, hogy az agy a memorizált képeket alkotó részeire bonthassa, és új helyzetek eddig nem látott ábrázolásait teremtesse meg: hogy az ember megkonstruálja, szavaival társadalmivá tegye a jövőt. Jacob véleménye szerint a beszédet nem annyira a cselekvési utasítások közlésében játszott szerepe, hanem szimbolizáló, kognitív képeket felidéző szerepe, vagyis valóságtermelő képessége teszi egyedülállóvá. Az ember megteremtheti a múltat és a jövőt; kiléphet a ténylegesből, és megteremtheti a lehetőséget; beindíthatja azt a kulturális evolúciót, amely történelmi léptékben mérve igen rövid idő alatt elvezet a technikai evolúció beindulásához; ez pedig...

Félelmetes. Engem azonban inkább az foglalkoztatott és az foglalkoztat, hogy milyen paradoxont rejt magába az ember jövő felefordulása. Ugyanis minden, ami él, jövőt termel; Székely János megfogalmazásában: a világ nem előre halad, hanem hátulról épül (Székely 1995: 14). De az ember számot vet azzal, hogy a jövő mindig más lesz, vagyis nem olyan és nem az, amit ma tudunk, ahogyan ma megsejtjük (vagy ahogy szeretnénk, hogy legyen). "Ha egy tudományos felfedezés

valóban új, akkor előzőleg per definitionem ismeretlen.” (Jacob 1986:129)

Mit tehetünk? Jacob válasza: “ Amikor képzeletünk felvonultatja előttünk a lehetséges folyton változó képét, ezzel a képpel vetjük szüntelen össze mindazt, amitől félünk, és amit remélünk. Ehhez a lehetőséghez igazítjuk vágyainkat és utálkozásainkat.” (Jacob u.o.) A csoportok, közösségek, társadalmak is kitermelik, felmutatják a lehetséges folyton változó képét; ezzel vetik össze mindazt, amitől félnek, amit remélnék.

Hogyan termelik? Hogyan forgalmazzák? Mitől félnek? Mit remélnék? És mindezeket: milyen konkrét társadalmak, milyen konkrét időbeli-térbeli helyzetekben? Úgy gondolom, ezekre a lényeges kérdésekre igyekszik válaszokat keresni az a szaktudomány, amelyet tanulok, és erőm szerint eredményeit felhasználom: a szociálantropológia; szűkebb értelemben pedig ennek egyik ága, a nem csak az intézményes, hanem minden formájú vallásokkal, kozmogóniák és társadalmak viszonyaival foglalkozó **vallásantropológia**.

A kiváló angol szociálantropológus, Edmond Leach írja: “ ...nem azért vagyunk emberek, mert lelkünk van, hanem azért, mert felmerül bennünk annak a gondolata, hogy lelkünk is lehetne.” (Leach 1996:93) Milyen artikulációja, milyen társadalmi környezete, milyen társadalmi szabályozottsága van ennek a gondolatnak - **a lélek, a lehetséges, a transzcendens, a túlvilági gondolatának** - azokban a közösségekben, ahol terepmunkámat végeztem és végzem: erre kellene választ fogalmaznom.

Igaz, hogy terepemen, a székelyföldi falvakban első hiedelemgyűjtéseimet 1974-ben végeztem, de az ebben a kötetben található írásaim az utóbbi három évben, 1995-1997 között születtek. A kezdetektől máig eltelt több mint húsz év hosszú volt, de egy szempontból talán nem haszontalan: ráérősen, körültekintően alakíthattam ki saját kutatási témáimra, a kutatott társadalomra alkalmazott, a részt-

vevő megfigyelésre (participant observation) épülő módszertanomat. Ezzel kapcsolatos kérdéseket fogalmazok meg a kötet első írásában (Terepmunkáról, kapcsolatépítésről).

Kutatásaim során több olyan személlyel (mágikus aktorral: tudóssal, jóssal) találkoztam, akik cselekedetekben foglalták meg, mutatták fel a közösségeiket foglalkoztató végső kérdésekre adott, a hiedelmek szabályozta válaszait. Közülük kettőt mutatok be; törekvésem inkább a bemutatás, az egyéni életút vázolása, az ezzel kapcsolatos kérdések megfogalmazása volt, és kevésbé a társadalmi beágyazottság boncolgatása (A máréfalvi szentasszony; Ica).

Először 1984-ben, majd 1985-ben és 1991-ben jártam Fenyőkúton, ezen a híres-neves Korond községhez tartozó hegyi tanyán. Itt végzett munkám eredménye egyrészt a helyi közösség világtéremtő, világmagyarázó kulturális mintáiról (cultural patterns) szóló írás (Rejtezés Fenyőkúton); másrészt itt találkoztam először Horokály Józsi bá jóslásaival, vagyis az "ezer telik, ezer nem" típusú hiedelmekkel, amelyekről egy másik írásomban próbáltam mint mai, székelyföldi paraszti közösségek történelmi- és világszemléletére utaló hiedelemről beszámolni ("Megmondta mi volt, mi van, mi lesz").

Kötet záró tanulmányomat összegzésnek is nevezhetném - bár legalább ugyanennyire jellemző rá, hogy azokat a kérdéseket igyekeztem megfogalmazni, amelyekre a további kutatásaim támaszkodhatnak: igaz-e, hogy az 1940-es évek végén, az 1950-es évek elején a Székelyföldön olyan társadalompszichikai krízis alakult ki, amely messianisztikus, millenarisztikus népi mozgalomban öltött testet; értelmezhető-e ez úgy, mint a helyi társadalom paraszti identitását, ennek az identitásnak a jövőjét megkérdőjelező kommunista hatalmi, modernizációs beavatkozásra adott válasz. ("Sokféle jel vót égen s földön...")

Itt kell köszönetet mondanom mindazoknak, akik támogattak kutatásaim során.

Hálával gondolok Mohay Tamásra, aki hozzásegített, hogy 1984-1985-ben folytatott munkám folytatásaként, az Illyés Alapít-

vány támogatásával, terepmunkát végezhessek 1991-1992-ben Korondon, Fenyőkúton, Pálpatakán.

Elmélyültebb kutatásokra teremtett lehetőséget, és ezért köszönöm a bizalmat, támogatást, amelyben Pócs Éva részesített. Vezetésével az MTA Néprajzi Kutatóintézetének Mentálitáskutató Csoportja foglalkozik a boszorkányság jelenségkörének sokágú kutatásával; megtiszteltetés számomra, hogy a csoport munkájába én is bekapcsolódhattam. Ugyancsak Pócs Éva volt az, akinek meghívása lehetővé tette, hogy az engem érdeklő témakörben eddig elért eredményeimről beszámolhassak az 1993-ban az alternatív tudati valóságokról (Extázi-s-Álom-Látomás), majd 1995-ben a halál- és túlvilágképekről (Lélek-Halál-Túlvilág), valamint 1997-ben az evilág-túlvilág együttes társadalmi-kulturális megjelenítésének módozatairól (Sors-Áldozat-Divináció) szervezett konferenciákon.

Megerősítést jelentettek számomra azok a beszélgetések, amelyeket a mindkettőnk érdeklő kérdésekről Dr. Grynæus Tamással folytattam; ezért, valamint a vonatkozó szakirodalom megszerzésében nyújtott segítségéért vagyok hálás neki.

Kutatásaimhoz a szellemi, anyagi feltételeket elsősorban a KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja teremtette meg; ezért köszönetet kell mondanom itt dolgozó kollégáimnak.

Végül szólnom kell arról a két - hogyan nevezem? - gondolkodóról, akik igen nagy hatással voltak rám. Az egyik ma már a sivatagban, Ryadban él, de virtuálisan a világot beszövő Internet-pókháló közepén gubbaszt, onnan figyel többek között ránk is, küldözgeti e-mail leveleit. Ő volt az, aki 1977-ben, Korunk-szerkesztőként négyszer íratta át velem, majd ő maga is lényegesen átjavította első, a hiedelmekről írt bátortalan cikkemet - mintegy beavatott mindabba, ami ma érdeklődési területem, világom. Aradi Józsefnek hívják.

A másik, aki halott; akit az elmúlt ötven év erdélyi szellemiségei közül a legjelentősebb antropológusnak tartok, noha ezt tudományként nem gyakorolta; költőként, prózáíróként, drámaíróként ismerték, ő ma-

ga filozófus szeretett volna lenni, "igazi becsvágyam a világ megértése volt, nem kevesebb"; aki váltig hangoztatta, hogy a kultúra elsorvad, a vers meghal, ezzel hangsúlyozva, hogy a kultúrák relativizmusa milyen nagy gondja a szellemnek, az emberi társadalmaknak: Székely János.

Csíkszereda, 1997 október